

Kéttornyú barokk templomok Magyarországon

Schattmann Ferenc

1. Kistelepülésektől a nagyvárosokig, szerzetesi templomoktól a székesegyházakig

E sorok papírra vetése előtt több ismerőst, barátot is megkérdeztem arról, hogy szerintük a mai Magyarország területén hány kéttornyú barokk templom található. A megkérdezettek között voltak egyházi személyek, művészettörténészek és építészek is, olyanok, akiknek jelenlegi foglalkozásától nem áll olyan távol a templomépítészet. A kapott válaszok nagy eltérést mutattak (tizenhárom és kettőszáz is elhangzott), de olyan nem volt közöttük, aki megközelítő pontossággal helyes választ adott volna. Ez a „közvélemény-kutatás” is megerősített abban, hogy talán helye van a 17. század közepe és a 19. század eleje között épült, máig meghatározó barokk szakrális épületeink egy építészetileg, művészileg jelentős szűk csoportja – a kéttornyú templomok – bemutatásának.

A barokk templomépítészet Itáliából indult hódító útjára, és a jezsuiták római Il Gesu templomát tekinthetjük az első barokk templomnak. Az 1568 és 1584 között épült, geometrikus formák helyett hajlított alakzatokat és pompás díszítést alkalmazó templom lett minden barokk templom mintaképe. Maga a „barokk” szó is erre a szertelenségre utal, a „barocco” olaszul ugyanis „szabályellenest” jelent.¹ Az Il Gesu és a legtöbb itáliai barokk templom homlokzatának sem a két oldalán, sem a szentélye körül nem találunk tornyokat. Ennek oka, hogy a rómaiból kivirágzó itáliai építészet sokkal inkább a tagolt főhomlokzatra és a kupolára, mintsem a harangtornyokra helyezte a hangsúlyt. A kéttornyú templomok magyarországi megjelenése annak köszönhető, hogy a barokk építészet nagyrészt osztrák közvetítéssel jutott el hazánkba, és a később bemutatandó templomok jelentős részét is osztrák, cseh vagy morva születésű mesterek tervezték. Az Alpoktól északra megjelenő barokk templomépítészetnek pedig egyik sajátossága volt a tornyokkal határolt díszes főhomlokzat.²

A jelentős osztrák, cseh vagy morva hatás ellenére a mai Magyarország területén mindössze 41 kéttornyú barokk templom található, amelyek mindegyike műemléki védelem alatt áll.³ Ha azt nézzük, hogy a 3041 szakrális műemléki érték – templom, kápolna, rendház, zsinagóga – mintegy 60%-a barokk stílusú, ez az összlétszám kevésnek minősíthető.⁴

A kéttornyú templomok csekély száma több tényezővel is magyarázható:

¹ GERŐ LÁSZLÓ: Az építészeti stílusok. Bp., 1959. (továbbiakban: GERŐ, 1959.) 78. p.

² DÉTSHY MIHÁLY – SZENTKIRÁLYI ZOLTÁN: Az építészet rövid története. I. köt. Bp., 2000. 184. p.

³ A kéttornyú barokk templomok számát egyetlen tanulmány sem ismerteti, annak meghatározására hosszas kutatómunka után, a műemlékeket is nyilvántartó Szent Ivó kulturális örökségvédelmi nyilvántartás alapján került sor.

⁴ Ld.: Műemlékem.hu Online: muemlekiem.hu / Objektumok – 2019. szeptember.

– A barokk építészet megjelenésekor az ország jelentős része még török hódoltság alatt állt, és a korai barokk csak a Habsburg uralom alatt lévő területeken létezett. Így a vizsgált történelmi időszak első évtizedeiben lehetetlen is lett volna az Alföldön vagy a Dél-Dunántúlon kéttornyú templomot építeni.⁵ A 17. század közepétől döntő mértékben a jezsuita rend által épített templomok ugyan kéttornyúak, de nem a mai Magyarország területén, hanem a Felvidéken (például Nagyszombat, Trencsén, Kassa) találhatóak. Az egyetlen kivétel a győri jezsuita, ma bencés templom, amiről a későbbiekben részletesen szólok.

– A protestáns egyházak II. József 1781-ben kiadott türelmi rendelete értelmében ugyan szabadon gyakorolhatták vallásukat, azonban templomaiknak közútról nyíló bejárata nem lehetett, és tornyot sem építhettek hozzá.⁶ Így nem csoda, hogy a barokk korban egyetlen kéttornyú evangélikus vagy református templom sem épült.

– Jellemzően a püspöki székhelyek, a gazdagabb szerzetesrendek és a nagybirtokos kegyúr oltalma alatt álló plébániák engedhették meg maguknak, hogy kéttornyú templom építésében is járatos tervezőt, illetve kivitelezést végző kőműves-céhmestert fogadjanak, freskókkal díszített belső teret hozzanak létre, és összességében az építés magas költségét vállalják. Ennek megfelelően a kéttornyú templomok vagy székesegyházként épültek (Kalocsa, Vác, Szombathely), vagy jezsuita, piarista, bencés, ciszterci rendházakhoz csatlakoztak (például Győr, Székesfehérvár, Esztergom, Vác, Tihany, Zirc), vagy gazdag kegyúr jóvoltából (például Tata, Pápa) épülhettek fel.⁷

Érdemes külön is kiemelni: a kéttornyú templomok nem arányosan helyezkednek el az országban, hanem elsősorban a Dunántúlon és az Északi-középhegység előterében. A Dunántúlon (ideértve a budai templomokat is) 22, az ország északi részében 15 kéttornyú templom található, ehhez képest az Alföldön mindössze 4.

Összesen 6 olyan hazai település van, amely egynél több kéttornyú barokk templommal büszkélkedhet. Budapesten összesen 6 (köztük az egyetlen nem katolikus, hanem görögkeleti templom), Egerben és Székesfehérváron 3–3, Vácott, Gyöngyösön és Miskolcon 2–2–2 kéttornyú templomot tartunk számon. A többi templom 23 különböző településen található, a hét-száz fős községtől a kétszázezer lakosú Debrecenig.

2. A kéttornyú templomok bemutatása

A templomokat nem a barokk három nagy korszaka (korai barokk, érett barokk és késő barokk) szerint és építésük időrendjében mutatom be, hanem tájegységenként, feltüntetve a templom védőszentjét és a jelenleg hatályos műemlékké nyilvánítás kezdetét. Több olyan szakrális épület is

⁵ RADOS JENŐ: Magyar építészettörténet. Bp., 2013. (továbbiakban: RADOS, 2013.) 157–160. p.

⁶ Ld.: KULCSÁR KRISZTINA: Türelmi Rendelet. In: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Online: mnl.gov.hu / A hét dokumentuma, 2010. szeptember 23. – 2019. szeptember.

⁷ TAKÁCS SAROLTA: Városépítés Magyarországon. Bp., 2004. 22–24. p.

akad, amelynek azonos a tervezője, így ezeket törekszem egymáshoz kapcsolódva ismertetni.

2.1. A mai Budapest

Budapest 6 kéttornyú, legalább részben barokk templom található, ebből 5 katolikus (a Szent Anna templom és országúti ferences templom Budán, az Egyetemi templom, a belvárosi főplébániatemplom és a józsefvárosi templom Pesten) és egy görögkeleti (a Petőfi téri ortodox templom Pesten).

A *felsővízvárosi Szent Anna plébániatemplom* – ismertebb nevén a Batthyány téri templom – homlokzati kialakítása és 55 méter magas tornyai az egyik leglátványosabbak hazánkban. A homlokzaton végigfutó párkányzat a templomot három szintre tagolja és hozzájárul ünnepélyességének emeléséhez. A középső szinten, az oromzat fókuszában láthatjuk a gyermek Máriát átölelő Szent Anna életnagyságú szobrát, az oromzat tetején pedig a Szentháromság díszes ábrázolását. A templomot – olasz alaprajz felhasználásával⁸ – a jezsuiták felkérésére Hamon Kristóf budai kőművesmester tervezte és kezdte meg kivitelezését 1740-ben, majd halála után egykori pallérja, Nepauer Máté (1719–1792) fejezte be 1762-ben. Nepauer szakmai tevékenysége és magánélete is szorosan kötődik Hamonhoz, hiszen annak özvegyét vette feleségül, céhmesterré vált és így folytathatta a megkezdett építkezést.⁹ A Szent Anna templom az ovális magyarországi templomépítészet egyik ritka alkotása (hozzá hasonlítható a győri karmelita és a pápai volt bencés templom), amelynek főoltárát és szószékét a 18. század egyik leghíresebb szobrása, Bebo Károly (1712–1779) készítette. A hajó csodálatos 6 oltárképe és 23 kis függőképe Franz Xaver Wagenschön (1726–1790) bécsi festő érett barokk alkotásai.¹⁰ Külön érdemes megtekinteni a 18. századi Szent Szív ábrázolást a szentélytől balra, valamint a Szeplőtelen Mária festményt a szentélytől jobbra. A mennyezetfreskó az 1930-as évekből való, alkotói a római iskola jeles képviselői, Molnár C. Pál és Kontuly Béla. 1951 óta műemlék.

Szintén Nepauer Máté munkája az *országúti Szent István vértanú plébániatemplom*, ismertebb nevén a budai ferences templom. 1752 és 1767 között épült, Nepauer önálló terve alapján, az Ágoston-rendi kanonokrend számára. Mivel II. József a rendet feloszlatta, így került a ferencesek gondozásába. Nepauer kapcsán érdemes kiemelni, hogy a 18. századi budai templomépítésekben mindvégig vezető szerepe volt, ő az építője az újlaki plébániatemplomnak, a Fő utcai görög katolikus templomnak, és nevéhez kötődik a tabáni templom homlokzati kialakítása és tornya. A ferences templom értékes alkotásai a kanonokrend által megrendelt, Franz Anton Maulbertsch által festett Szent Ágoston és Szent Miklós mellékoltárképek – Maulbertsch munkásságáról részletesebben a váci székesegyháznál szólok. Mivel a templom a II. világháborúban jelentős károkat szenvedett, így belső díszítésének jelentős része a 20. század második felé-

⁸ RADOS, 2013. 170. p.

⁹ Ld.: GY.BALOGH ÁGNES: Nöpauer Máté templomai. In: *Architektura Hungariae*, 2001. 2. sz. Online: arch.et.bme.hu – 2019. szeptember.

¹⁰ DERCSÉNYI BALÁZS – HEGYI GÁBOR – MAROSI ERNŐ – TÖRÖK JÓZSEF: *Katolikus templomok Magyarországon*. Szerk.: Déri Erzsébet. Bp., 1991. (továbbiakban: DÉRI, 1991.) 267. p.

ből való, Márton Lajos és Kontuly Béla munkái. A főoltárkép Szent István vértanút ábrázolja a vádlókkal és a védelmezőkkel: miközben a jeruzsálemiek megkövezik, angyalok jelennek meg felette és a mennybe vezetik.¹¹ 1951 óta műemlék.

Pesten található az egyetlen kéttornyú nem katolikus barokk templom. A Jung József (1734–1808) által tervezett, 1794 és 1801 között felépült orosz ortodox Nagyboldogasszony székesegyház – vagy ismertebb néven Petőfi téri görögkeleti templom – jelenleg nyeri vissza eredeti fényét.¹² A templom mostani, neoklasszicista stílusjegyeket hordozó homlokzati kialakítása 1872 és 1874 között Ybl Miklós tervei alapján valósult meg.¹³ A csodálatos ikonosztáz a 19. század elejéről való, Talidorosz egri faragó és Kuchelmeister bécsi festő munkája. A templom eredetileg a konstantinápolyi ökumenikus patriarchátus tulajdonában volt, és görögök használták, azonban az 1950-es évek elején az állam a moszkvai patriarchátusnak adományozta. Így lett az orosz ortodoxok magyarországi főtemploma. 1951 óta műemlék.

A főváros legősibb temploma a *belvárosi Nagyboldogasszony főplébánia-templom*, amely római kori erőd falaira épült a 11. században. Itt temették el 1046-ban a Dunába taszított Szent Gellért püspököt. Az eredetileg román templomot Zsigmond király alatt gótikus stílusban átépítették, majd Mátyás király uralkodása idején reneszánsz oltárok kerültek a templomba. Az épület jelenlegi formáját a barokk kori átépítés és bővítés során, 1725 és 1740 között nyerte el Pauer János építőmester (1692–1752) irányításával.¹⁴ Pauer sokakhoz hasonlóan osztrák területen született, majd pesti polgárjogot nyerve vezette nemcsak a pesti főtemplom megújítását, hanem a pesti szervita templom és az óbudai főplébániatemplom építését is.¹⁵ A ma látható templom szentélye és hajójának első része a gótika emlékét őrzi, a kiszélesedő főhajó a két toronnyal a barokk korban épült. A 19. század végi restaurálást Steindl Imre irányította, az általa tervezett főoltár azonban a II. világháború során megsemmisült, helyébe Molnár C. Pál (1894–1981) 1947-ben készült szárnyas oltára került. Összességében elmondhatjuk, hogy az Erzsébet híd építéskor majdnem elbontott főtemplom koron és stílusokon át hirdeti a kereszténység jelenlétét a Kárpát-medencében. 1951 óta műemlék.

A *Józsefvárosi Szent József plébániatemplom* – vagy ismertebb néven a Horváth Mihály téri templom – bemutatása azért kívánkozik közvetlenül a belvárosi főplébániatemplom után, mert ahhoz hasonlóan nem egységes stílusjegyeket hordoz. Tallherr József (1730–1807), az Országos Építészeti Igazgatóság első vezetőjének tervei alapján 1797 és 1814 között épült klasszicizáló barokk templomként, majd Hild József tervezte az 1830-as évek-

¹¹ Ld.: FARBAKY PÉTER: A budai ferences templom és kolostor. In: Országúti Ferences Plébánia. Online: orszagutiferencesek.hu / A templom / Templomtörténet. – 2019. szeptember.

¹² RADOS, 2013. 204. p.

¹³ ZAKARIÁS G. SÁNDOR: Magyarország művészeti emlékei. III. köt. Bp., 1961. (továbbiakban: ZAKARIÁS, 1961.) 119–120. pp.

¹⁴ ZAKARIÁS, 1961. 111–112. pp.

¹⁵ Ld.: Paur János György. In: Magyar Katolikus Lexikon. I–XIII. köt. Főszerk.: Diós István. Bp., 1993–2009. Online: lexikon.katolikus.hu – 2019. szeptember.

ben főoltárát, és Lepold Kupelwieser (1796–1862) bécsi festő hatalmas Szent József főoltárképét. Barcza Elek 1891 és 1895 között mind a belső kialakítását, mind homlokzatát neobarokk stíluselemekkel teljesen átalakította.¹⁶ A templom freskói az 1910-es években készültek.¹⁷ Elmondható, hogy a templom ma barokkabbnak tűnik, mint amilyennek építésekor szánták. 1951 óta műemlék.

Utoljára, de nem utolsósorban szólok a *pesti Egyetemi Kisboldogasszony templom*ról, amely a főváros legértékesebb barokk temploma. A legértékesebb, mert egységesen megmaradt barokk stílusban, s nem szenvedett el a historizmus időszakában átépítést. A legértékesebb, mert kiváló tervezővel és freskómesterrel büszkélkedhet. A legértékesebb, mert e templomon kívül korabeli mennyezetképek a budai és pesti szakrális épületeknél alig maradtak ránk. A legértékesebb, mert az egykori pálos templom berendezési tárgyai a szerzetesek állhatatos munkáját dicsérik.¹⁸ A templom egy dzsámi helyén épült 1723 és 1770 között, Mayerhoffer András (1690–1771) salzburgi születésű, igen tehetséges építész tervei szerint. Mayerhoffer annak a dunai barokk építőiskolának a tagja, amelynek alapítója tervezte a melki bencés apátság épületegyüttesét.¹⁹ Mayerhoffer nevéhez fűződik többek között a gödöllői Grassalkovich-kastély és a péceli Ráday-kastély, a kalocsai főszékesegyház, valamint a kecskeméti piarista templom és a pesti szerb templom tervezése is. Külön érdemes kiemelni az Egyetemi templom párkányzattal tagolt főhomlokzatát, az oromzat közepén a Nagyboldogasszony szobrot, valamint a faragott kapuzatot. A díszes főoltárt és a szószéket az olasz származású Conti Lipót Antal kőfaragó és szobrászmester készítette, a főoltárkép a Czeszochowai Fekete Madonna kegykép másolata, a mennyezetfreskók pedig Johann Bergl (1718–1789) alkotásai.²⁰ Bergl osztrák festő a melki apátság freskóinak készítésében is részt vett, Magyarországon csak itt találkozhatunk alkotásaival. Mivel a templomot Mária oltalmába ajánlották, így a mennyezetképek is Mária életéből vett jeleneteket ábrázolnak, az Angyali üdvözléstől az Erzsébettel való találkozáson át a mennybevételig. A freskók 1776-ra készültek el,²¹ amikor már álltak az 56 méter magas tornyok. Az Egyetemi templom szószékén esett össze és kapott agyvérzést a haza tanítója és apostola, Prohászka Ottokár fehérvári püspök. A templom külső felújítása e sorok írásával egyidejűleg kezdődött meg, s reméljük, hogy később a belső mellékoltárok és a freskók is megszépülhetnek. 1951 óta műemlék.

2.2. Az Alföldön

A vidéki templomok közül nemcsak rangja, hanem az Egyetemi templom-éval megegyező tervezője miatt is elsőként a *kalocsai Nagyboldogasszony főszékesegyházat* említem. A kalocsai érsekséget még Szent István alapította, ezért az esztergomi után a kalocsai érseket tekinthetjük a második

¹⁶ ZAKARIÁS, 1961. 159. p.

¹⁷ DÉRI, 1991. 269–270. p.

¹⁸ SISA JÓZSEF – WIEBENSON, DORA: Magyarország építészetének története. Bp., 1998. (továbbiakban: SISA–WIEBENSON, 1998.) 134. p.

¹⁹ VOIT PÁL: A barokk Magyarországon. Bp., 1970. (továbbiakban: VOIT, 1970.) 31. p.

²⁰ ORDASI ZSUZSANNA: Magyar építészet. Bp., 2018. 46–47. p.

²¹ ZAKARIÁS, 1961. 103. p.

egyházi méltóságnak hazánkban. Ugyan először Bácsón volt az egyházmegye központja, de már a 11. században Kalocsán is állt székesegyház. A legtöbb egyházmegyei központban csak Mária Terézia uralkodásával nyílt lehetőség nagyszabású építkezésekre, Kalocsán azonban már III. Károly király alatt, egy ütemben felépült a templom.²² Ez a ma is látható barokk főszékesegyház a negyedik ugyanazon a helyen, és az érseki palotával szerves egységet képezve 1735 és 1754 között épült Mayerhoffer András tervei szerint.²³ A főhomlokzatot a tornyokon is végigfutó párkányzat tagolja, így emelve annak díszes megjelenését. A főbejárat felett ion pillérekkel áldásosztó erkély látható, ahonnan az ünnepek után az érsek áldását adta az összesereglett hívekre. Az egyhajós belső teret 4–4 oldalkápolna kíséri, benne különböző korokból származó oltárfestményekkel. Közülük a legrégebbi az 1750-ben készült Fájdalmas Szűzanya kép, amely Máriát ábrázolja, kezében a halott Krisztussal, háttérben Mária Magdolnával; a legfiatalabb Prokop Péter (1919–2003) festőművész kalocsai egyházmegyei pap Assisi Szent Ferencet ábrázoló oltárképe; a legértékesebb pedig a neves bécsi akadémiai tanár, Hubert Maurer (1738–1818) Szent Péter és Szent Pál apostolok búcsúzását megörökítő alkotása (ilyen témájú képet a mester a tatai nagytemplom számára is festett).²⁴ A főhajó boltozatán az egyház diadalát és az egyházatyákat ábrázoló stukkók láthatók, melyeket olasz mester készített 1768 és 1770 között.²⁵ A szentélyben baldachinos főoltár veszi körül a Szűz Mária mennybevitelét ábrázoló, 1857-ben készült főoltárképet, amelynek alkotója ugyanaz a Lepold Kupelwieser, aki a Budapest-józsefvárosi templom főoltárképét festette. 1951 óta műemlék.

Az alföldi Duna-Tisza-közén még egy kéttornyú templom magasodik, a *jászapáti Kisboldogasszony templom*. A mai épület elődjét a 15. században egy jász kapitány építtette gótikus stílusban, ennek átalakításával és bővítésével készült el 1745 és 1759 között a barokk templom, majd 1825 és 1833 között ennek klasszicista bővítése.²⁶ A templom tervezője ismeretlen. A helyiek büszkék arra, hogy templomuk – az egri bazilika után – az egri főegyházmegye második legnagyobb szakrális épülete. A Szűz Mária születését ábrázoló főoltárkép az 1820-as években készült, a mellékoltárok Than Mór munkái az 1860-as évekből, a szekkkók pedig a 20. század elejéről származnak.²⁷ 1953 óta műemlék.

A *máriapócsi Szent Mihály bazilika* – vagy ismertebb nevén a máriapócsi kegytemplom – nemzeti kegyhelyünk és egyben az egyetlen barokk, kéttornyú görögkatolikus templom Magyarországon. Széles körben ismert a Máriapócsi Szűz könnyező kegyképeinek története. Miután a pócsi fatemplomban az oltárkép 1696-ban két héten át könnyezett, az osztrák császár magához rendelte Bécsbe a képet (amely ma is ott, a Stephansdomban

²² SISA–WIEBENSON, 1998. 128. p.

²³ GENTHON ISTVÁN: Magyarország művészeti emlékei. II. köt. Bp., 1961. (továbbiakban: GENTHON, 1961.) 144–145. p.

²⁴ DÉRI, 1991. 282. p.

²⁵ GENTHON ISTVÁN: Magyarország művészeti emlékei. Bp., 1974. 395–396. p.

²⁶ GENTHON, 1961. 138. p.

²⁷ Ld.: A jászapáti Kisboldogasszony templom honlapja: jaszapatitemplom.hu – 2019. szeptember.

látható), de a Pócsra visszakerülő másolat ismét könnyezett, 1715-ben.²⁸ Az egyre növekvő zarándoksereg fogadására a bazilita szerzetesek 1731 és 1756 között felépítették a barokk kegytemplomot. Az ikonosztáz még a 18. század végén, a hagymakupolás tornyok a 19. század közepén, a mai kegyoltár a II. világháború alatt készült el.²⁹ 1948-ban XII. Piusz pápa „basilica minor”, azaz kisbazilika címet adományozott a kegytemplomnak. 1958 óta műemlék.

Most rátérek a Giovanni Battista Carlone (1682–1747) olasz építésmester által tervezett templomok bemutatására. Carlone 35 éven keresztül Eger városát tekintette otthonának, és az egri püspök szolgálatában állva számos nívós, egy- és kéttornyú barokk templomot álmodott meg, még a váradi püspökség területén is.³⁰ Az általa tervezett vagy átalakított egytornyú templomokat (például a szolnoki volt ferences templom, a gyöngyösi ferences templom, Füzesabony és Heves plébániatemploma) nem ismertem, viszont a nevéhez köthető kéttornyú szakrális épületekre részletesen kitérek. Ezek közé tartozik a *debreceni Szent Anna székesegyház*, amely 1993 óta az újonnan megalapított Debrecen-nyíregyházi Egyházmegye főtemploma. A Szent Anna templomot a református többségű szabad királyi városban megtelepedett piaristák építették 1719 és 1746 között. A homlokzaton a templomot építtető Csáky Imre bíboros, nagyváradi püspök címere látható,³¹ a főhajóból 3–3 oldalkápolna nyílik, amelyek bécsi mesterek oltárképeit rejtik. A fából faragott főoltár az 1830-as évekből származik. A torony nélkül épített katolikus templom főhomlokzata és tetőzete tűzvészben a 19. század elején megrongálódott, és az ezt követő újjáépítés során – a szintén egri Povolny Ferenc tervei alapján – már úgy állították helyre a templomot, hogy az két barokk tornyot is kapott.³² 1951 óta műemlék.

2.3. Az Északi-középhegység előterében

Szintén Carlone munkája a *miskolci Nagyboldogasszony plébániatemplom*, vagy ismertebb nevén a miskolci minorita templom, amely egy gótikus templom helyén épült Kelemen Didák minorita tartományfőnök irányításával és az egri püspök anyagi támogatásával 1729 és 1735 között.³³ A neves hittérítő és író, Didák testvér e templomban van eltemetve. A debreceni Szent Anna templomhoz hasonlóan Carlone itt is 3–3 oldalkápolnát tervezett, amelyben egykor Lócséről származó faragott oltárok álltak. A 18. századból megmaradt rokokó szószék és a díszes padozat minorita szerzetesek munkája, ezek megmenekültek a templomot többször is sújtó tűz-

²⁸ DÉRI, 1991. 281. p.

²⁹ CZAGÁNY KÁLMÁN: A múlt emlékei Szabolcs-Szatmár megyéből. Képes Műemlékjegyzék. Nyíregyháza, 1984. 333. p.

³⁰ Ld.: BÉKÉS ENIKŐ: Carlone, Giovanni Battista II. In: Kortárs Magyar Művészeti Lexikon. I–III. köt. Főszerk.: Fitz Péter. Bp., 1993–2001. Online: artportal.hu / Lexikon. – 2019. szeptember.

³¹ DÉRI, 1991. 271. p.

³² SISA-WIEBENSON, 1998. 134–136. pp.

³³ CSEKE LÁSZLÓ: Észak-Magyarország. Bp., 1978. (Panoráma mini útikönyvek) (továbbiakban: CSEKE, 1978.) 125. p.

vésztől.³⁴ A mai, Mária mennybevételét ábrázoló főoltárkép Tiziano képének másolata és 1867-ből való, maga a főoltár és a mennyezeti szekkkók az 1950-es években készültek.³⁵ 1950 óta műemlék.

Miskolc egy másik kéttornyú barokk templommal is büszkélkedhet, amelynek tervezője a történészek szerint szintén Carlone volt.³⁶ A *Szent Péter és Szent Pál plébániatemplom*, más néven a Miskolc-mindszenti templom helyén a középkorban – amikor még Mindszent önálló község volt – egy kápolna állt, ide került 1728 és 1743 között az apostolfejedelmek tiszteletére szentelt új épület.³⁷ A templom mai külső megjelenése 1864-re készült el, az egyik torony befejezését Ferenc József, a másikat az egri érsek finanszírozta. A főapostolokat ábrázoló főoltárkép és a négy mellékoltárkép Kovács Mihály alkotása a 19. század második feléből. 1951 óta műemlék.

A hazai barokk templomépítészet egyik fellegrája *Eger*, ahol a szerzetesrendek megtelepedését hírül adva, a művészeteket pártoló Erdődy Gábor, Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly püspökök támogatásával – számtalan palota és polgári épület mellett – szép számmal épültek barokk templomok is. Ezek között 3 kéttornyú, nagy művészi értéket képviselő templom van. Először a legkorábban felépítettéről szólok, amelyet a jezsuiták, a barokk építészet magyarországi megtelepedésének élharcosai emeltek. A templom a jezsuita rend feloszlata után a ciszterciták tulajdonába került, de a védőszentje ma is egy jezsuita generális, sőt a templom homlokzatát is négy jezsuita szent szobra díszíti. Ez a *Borgia Szent Ferenc templom*, vagy ismertebb nevén a ciszterci templom egy korábbi mecset helyén épült 1730 és 1743 között az Egerben megtelepedett Carlone tervei szerint. Főoltára nem kép és nem is falfestmény, hanem szoborcsoport, amely Borgia Szent Ferencnek az Oltáriszentség előtti hódolatát ábrázolja, de megjelenik rajta Ábrahám áldozata, Mózes a rézkígyóval és Jézus áldozata, a kereszthalál is.³⁸ E stukkószobrokkal díszített főoltár Johann Anton Krauss (1728–1795) német szobrász alkotása.³⁹ A főhajóból 4–4 oldalkápolna nyílik, melyből kettő őrzi a híres Kálvária-oltárt és Mária-oltárt – ez utóbbi a bécsi Burgkapelle kegykép másolata. A templom mennyezetképei már az egri tűzvész és földrengés után készültek, Innocent Ferenc (1859–1934) munkája 1887-ből. 1951 óta műemlék.

Az *egri Szeplőtelen Fogantatás templomot*, vagy más néven az egri barátok (ferencesek) templomát szintén Carlone tervei alapján építették 1736 és 1755 között. Az Immaculata szobrot rejtő főhomlokzat és a tornyok 1776-ra készültek el. A 3–3 mellékoltárral rendelkező főhajó egyenest a főoltárra irányítja a figyelmünket, amelynek baldachinja a legszebbek közé tartozik Magyarországon.⁴⁰ Maga a főoltárkép és a mellékoltárok is a 18.

³⁴ BALOGH FERENC: Magyarország – Országismeret. Bp., 2004. (továbbiakban: BALOGH, 2004.) 123. p.

³⁵ DERCSÉNYI BALÁZS – MAROSI ERNŐ: Templomok Magyarországon. Bp., 2008. (továbbiakban: DERCSÉNYI–MAROSI, 2008.) 178. p.

³⁶ DÉRI, 1991. 248. p.

³⁷ GENTHON, 1961. 188. p.

³⁸ BALOGH, 2004. 112. p.

³⁹ Ld.: Krauss, Johann Anton. In: Képzőművészet Magyarországon a kezdetektől a XX. század közepéig. Online: www.hung-art.hu / ABC Index. – 2019. szeptember.

⁴⁰ BALOGH, 2004. 113. p.

század második feléből származnak, a művészettörténészek szerint egyeseket Johann Lucas Kracker (1719–1779) híres cseh származású festőművész készítette.⁴¹ A mennyezetfreskók az 1920-as évekből valók, és a pesti főplébániatemplom kapcsán már említett Molnár C. Pál, római akadémiai festő alkotásai. 1951 óta műemlék.

Az öt Carlone tervezte templom után mindenképpen szólni kell az *egri Páduai Szent Antal templomról*, vagy nemzetközileg is ismert nevén az egri minorita templomról, amelyet sokan hazánk legszebb barokk templomának tekintenek.⁴² Az egri főtéren, azaz a Dobó István téren álló templom 1758 és 1771 között épült, és a jelenkori művészettörténet állítja, hogy Kilian Ignaz Dientzerhofer (1689–1751) prágai építész tervei alapján épült. Erre utal az épület egyedi megjelenése: a két torony között kosárvízesen kidomborodó homlokzat megnyújtja a templomot és messzire hirdeti feliratával annak védőszentjét. Ilyen megoldást találunk Bécstől Karlovy Varyn át Prágáig, Dientzerhofer munkásságát dicsérve. A csehországi barokk építészet vezetőtervezőjének Egerben való megjelenését az is bizonyítja, hogy az általa tervezett híres prágai Szent Katalin templom alaprajza megegyezik a minorita temploméval.⁴³ Az egri egyhajós, latinkereszt alaprajzú templom főoltárképét a már említett, szintén cseh származású Kracker festette 1771-ben, és Szent Antalnak a kis Jézus előtti hódolatát jeleníti meg. A 6 mellékoltár között találjuk a Szent Flórián oltárt, amelyen a szent éppen a lángokban álló minorita rendházat oltalmazza, és a Nepomuki Szent János mennybevitelét megjelenítő oltárképet. Szép barokk alkotások a Mária születését, Szent József halálát, Jézus kereszthalálát és a Fájdalmas Szűzanyát megjelenítő oltárképek is.⁴⁴ A mennyezetfreskók a pozsonyi Raindl Márton munkái 1770-ből, és Szent Antal életéből származó jelenségeket ábrázolnak: Szent Antal csodatétele, Szent Antal karján a kis Jézussal, Antal a halaknak prédikál és Antal halála. A templom szépségét fokozzák a gyönyörű tölgyfa padok, amelyeket minorita szerzetesek faragtak, és közülük nem lehet két egyformát találni.⁴⁵ A díszes szószék szintén egy minorita szerzetes, Benedictus Mönch munkája. Összességében elmondható, hogy a minorita templom művészettörténeti értékét nemcsak a szép homlokzata, hanem egységes belső tere is adja, amelyben az oldal- és mennyezetképektől a szószéken át a padokig minden egységesen barokk. 1951 óta műemlék.

Heves megye második legnépesebb városa, *Gyöngyös* is büszkélkedhet kéttornyú barokk templommal. Pontosabban templomokkal. Az ismeretebb, a város főterén álló *Szent Bertalan plébániatemplom*, amely az 1917-es tűzvész előtti díszes toronysisakját a közelmúltban kapta vissza. Az épület a helyén álló gótikus templom átalakításával nyerte el mai formáját, az

⁴¹ GENTHON, 1961. 79–80. p.

⁴² BALOGH, 2004. 115. p.

⁴³ DÉRI, 1991. 273. p.

⁴⁴ VELLADICS MÁRTA: Magyar építészet. Barokk, rokokó és copf. Bp., 2002. (továbbiakban: VELLADICS, 2002.) 77–78. p.

⁴⁵ Ld.: A Minorita templom Magyarország egyik legszebb barokk temploma. In: Minden, ami Eger. Online: mindenamieger.blogspot.com, 2018. július 10. – 2019. szeptember.

eredeti templomról tanúskodnak a szentély és a hajó középkori pillérei.⁴⁶ A Bertalan-templom különleges ritkasága a bronz keresztelőmedence, amely szintén a középkori templomból maradt ránk. Az épület mai formáját az 1746 és 1756 közötti barokk átalakításkor nyerte el, de a szokatlanul széles főhomlokzat két szélén álló torony csak később, a 19. század elején épült. A főoltárkép Szent Bertalan vértanúságát ábrázolja, Krannowetter Gábor munkája 1773-ból, a mellékoltárképek a 18. század végéről, a 19. század elejéről származnak.⁴⁷ Az említett pillérsor a templomot három hajóra osztja, a mellékhajók felett karzat található. 1950 óta műemlék.

A mátrai-borvidék központja Gyöngyös, így nem csoda, hogy a szőlőművesek védőszentjének tiszteletére is emeltek templomot. A *Szent Orbán templomot* a jezsuiták építették – a korábbi gótikus épület falainak részbeni felhasználásával – 1752 és 1771 között. Főoltára Mária menybevételét ábrázolja, 1762-ben készült.⁴⁸ A mellékoltárképek a Batthyány téri Szent Anna templomnál már említett híres bécsi festő, F. X. Wagenschön alkotásai, a rokokó szobrok pedig az egri ciszterci templom főoltárát is készítő, J. A. Krauss művei.⁴⁹ A kapcsolódások nem véletlenek, hiszen mindhárom templomot a jezsuiták építették. 1951 óta műemlék.

Ahogy Miskolc és Eger a Bükk lábainál, Gyöngyös a Mátra előterében, úgy Vác a Börzsöny közelében elterülve tanúskodik a barokk emlékekről, köztük a két kéttornyú templomáról. A csodálatos *váci Sárlos Boldogasszony székesegyház* a késő barokk stílus remeke, az első nagykupolás templom Magyarországon.⁵⁰ Sisak nélküli tornyai között az előcsarnokot hat korinthoszi oszlop tartja, amelyen a felirat hírül adja az idelátogatóknak, hogy a székesegyház Szűz Mária és Szent Mihály oltalma alatt áll. A templomot Eszterházy Károly – a későbbi Líceum-építő egri püspök – váci püspökként, Franz Anton Pilgram (1699–1761) neves osztrák építésszel tervezette meg (aki a tatai nagytemplom egyik tervezője is), de az utód, Migazzi Kristóf bécsi bíboros-érsek, váci püspök Isidore Canevale (1729–1786) francia „forradalmi építésznek” adta át a megbízást, így a dóm valójában Canevale klasszicizáló tervei alapján nyerte el mai formáját.⁵¹ Az 1763 és 1777 közötti kivitelezést Oswald Gáspár piarista építész, a kecskeméti nagytemplom-társszékesegyház tervezője irányította – így a két egyházi épület homlokzati kialakításában és szentélyében méltán lehet hasonlóságot találni. A váci székesegyház egyhajós, a kereszthajóban érett barokk kupolával. A kupolafreskót és a főoltárképet is Franz Anton Maulbertsch (1724–1796) festette, aki osztrák származása ellenére négy évtizedet Magyarországon töltött, és az utókor a legnagyobb hazai barokk festőnek tekinti.⁵² Maulbertschnek 14 magyarországi templomban és palotában maradtak fenn oltárképei és freskói, amelyeken végig lehet követni pályafutását a korai éveitől (például Sümeg) a rokokó munkáin át (például

⁴⁶ CSEKE, 1978. 81. p.

⁴⁷ GENTHON, 1961. 114. p.

⁴⁸ GENTHON, 1961. 111. p.

⁴⁹ Wagenschön, Franz Xaver. In: Magyar Katolikus Lexikon. I–XIII. köt. Főszerk.: Diós István. Bp., 1993–2009. Online: lexikon.katolikus.hu – 2019. szeptember.

⁵⁰ VELLADICS, 2002. 128. p.

⁵¹ DÉRI, 1991. 294–295. pp.

⁵² GARAS KLÁRA: Magyarországi festészet a XVIII. században. Bp., 1955. 83. p.

Győr) egészen a klasszicizáló freskókig (például Pápa).⁵³ A dóm főoltárképe Máriának Erzsébetnél tett látogatását ábrázolja, a mennyezeti freskó pedig a Szentháromság előtti hódolatot, mindkettő 1770-re készült el. A templom négy mellékoltára közül az egyik Szent Mihály főangyalt, a váci egyházmegye védőszentjét jeleníti meg. A copfstílusú stallumokat és a – szentélyt a hajótól elválasztó, a korábbi székesegyházból származó – reneszánsz, virágmintás szentélykorlátot külön érdemes megemlíteni. 1951 óta műemlék.

A váci *Szent Anna templom*, vagy ismertebb nevén a kegyesrendiek temploma a másik kéttornyú barokk templom a városban. Az épület – a rendházzal egy egységet alkotva – a település világi és egyházi központja között félúton, a Szentháromság téren magasodik.⁵⁴ A piaristák építették 1725 és 1741 között, és bár a tervezője ismeretlen, a kivitelezésében biztosan részt vett a székesegyháznál már említett Oswald Gáspár piarista szerzetes is. A rend tagjai újra és újra visszatértek a szomszédos rendházba, először a II. József általi felosztatás, majd a szocializmus évtizedei után. A templom főkapuja felett a rendalapító, Kalazanci Szent József látható két angyal társaságában. A hajóban 3–3 oldalkápolna található, az egyikben szintén a rendalapító képe jelenik meg. A főoltárkép 1796-ban, az első felosztatás után készült, Szent Annát és Joachimot ábrázolja a kis Máriával, egy angyal társaságában.⁵⁵ A szószék és a padozat késő barokk stílusban készült és szintén Oswald Gáspár munkásságát dicséri. 1958 óta műemlék.

A városiak mellett két falusi templomot sem szabad kifelejtenünk. A *Mátraverebély-szentkúti Nagyboldogasszony bazilika* ősi zarándokhely és 2006 óta nemzeti kegyhelyünk. A hagyomány szerint Szent László király jelenlétében fakadt itt az első forrás, majd a 13. század elején történt az első gyógyulás, amikor egy néma pásztorfiú nyerte vissza beszélőképességét. Innentől kezdve a falu gótikus templomától rendszeresen tartottak körmeneteket a csodatévő szentkúti forráshoz. A csodák hitelessége 1700-ban kapott pápai jóváhagyást, amelyet követően hamarosan megépítették az első kőkápolnát itt a falun kívül, Szentkúton. A mai barokk templom 1758 és 1763 között épült. Először a kegyhelyet ciszterci szerzetesek gondozták, a ferencesek csak 1772-ben lettek a szentkúti kolostor lakói.⁵⁶ A baldachin formájú főoltár fogja körbe Máriát a kis Jézussal megjelenítő öltöztetős kegyszobrot, amely felett az első csodát, a néma pásztorfiúnak megjelenő Máriát ábrázoló freskó látható. Ez a freskó, a Nagyboldogasszony mennyezetkép és a színes üveglablakok is az 1930-as évekből származnak.⁵⁷ Érdekes, hogy a szocializmus térnyerésével a szerzeteseket innen is elűzték, a kolostort szociális otthonná alakították, és éppen ebben az időszakban, 1970-ben kapta meg e kis templom – a nagy egri főszékesegyházzal egyidejűleg – a basilica minor rangot. 1958 óta műemlék.

⁵³ GARAS KLÁRA: Barokk. Magyar művészettörténet. Bp., 1970. (továbbiakban: GARAS, 1970.) 34–37. p.

⁵⁴ CSEKE LÁSZLÓ: Duna-kanyar. Bp., 1982. (továbbiakban: Panoráma mini útikönyvek) 139. p.

⁵⁵ Pest megye műemlékei. II. Szerk.: Dercsényi Dezső. Bp., 1958. 345–349. p.

⁵⁶ Ld.: Kegyhelytörténet. In: Mátraverebély-Szentkút nemzeti kegyhely. Online: [szentkut.hu / Lelkiség / Történet](http://szentkut.hu/Lelkiseg/Tortenet). – 2019. szeptember.

⁵⁷ GENTHON, 1961. 183. p.

A Börzsöny szívében található a *márianosztrai Magyarok Nagyszonyja bazilika*, összeépítve a hírhedt börtönnel. A kegyhelyet Nagy Lajos király alapította 1352-ben a „Mi Máriánk,” azaz „Mária nostra” tiszteletére, és azt a magyar alapítású pálos rendnek ajándékozta. Innen indultak a szerzetesek és alapították meg a Jasna Gora kolostort, hogy majd 330 évvel később, a török kiűzése után a lengyel szerzetesek visszajöttével újjáéledhessen a pálos élet. A rendet azonban II. József feloszlatta, a kolostorból fegyház lett, és a pálosok csak 1989-ben tértek vissza.⁵⁸ A kegytemplom a gótikus szentély megtartásával, a kolostorban lakó pálos szerzetes-építész, Vépi Máté (1700–1747) terveinek felhasználásával 1719 és 1738 között épült. Általában jellemző volt a szerzetesrendekre, hogy igyekeztek saját építészti és szerzetesekből álló mestergárdát szervezni, de ezek közül ismereteink szerint Vépi Máté pálos volt az egyetlen, aki akadémiai végzettséget is szerzett.⁵⁹ A templom fából faragott főoltárát és a 6 mellékoltárt szintén pálos szerzetesek készítették.⁶⁰ A Madonnát ábrázoló főoltárkép 1984-ben került a mai helyére, a mellékoltárképek – így a híres Irgalmas Jézus Őt Szent Sebe kép és a rendalapító Remete Szent Pál kép – a 18. századból származik. 1950 óta műemlék.

2.4. A Dunántúlon

A Dunántúlon található területarányosan a legtöbb barokk templom. Ennek egyértelmű oka, hogy Habsburg hatással, főpapi és főúri támogatással a nyugat- és közép-dunántúli városokban jelent meg legintenzívebben a barokk építészeti stílus. S habár kéttornyú barokk templomaink fele a Dunántúlon épült, e szakrális épületek elszórva helyezkednek el. Egyetlen dunántúli város van, amely több kéttornyú templommal büszkélkedhet, és ez *Székesfehérvár*. Az ősi koronázóváros a török hódoltság után kezdett újjáéledni, lett ismét szabad királyi város, majd püspöki székhely, és jelentek meg falai között a szerzetesrendek. A gótikus stílusú Péter-Pál templom falainak felhasználásával, Martin Grabner tervei alapján 1758 és 1768 között nyerte el mai formáját a belvárosi plébániatemplom, amely 1777-ben az új egyházmegye székesegyháza lett. A fehérvári *Szent István bazilika-székesegyház* Mária Terézia adományaként megkapta Dubrovnikból a Szent István-fejereklyét, de a királynő a templom főoltárának és szentélyének kialakítását is támogatta anyagiakkal.⁶¹ A vörös márvány főoltárépítményt – a nagyváradi székesegyház tervezője – Franz Anton Hillebrandt császári főépítész, a főoltárképet pedig, amely a koronát és az országot Szűz Máriának felajánló Szent Istvánt ábrázolja, Vinzenz Fischer (1729–1810) bécsi akadémiai tanár készítette 1775-ben.⁶² A Szent István megdicsőülését, az első püspökség megalapítását és az Intelmek Szent Imrének való átadását ábrázoló mennyezetképek, valamint a négy mellékoltárkép Johann

⁵⁸ Ld.: BARNA GÁBOR: Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon. Bp., 1990. 104–105. p. Közli: Búcsújárás honlapja. Online: www.bucsujaras.hu / Márianosztra. – 2019. szeptember.

⁵⁹ SISA-WIEBENSON, 1998. 131–132. pp.

⁶⁰ GENTHON, 1961. 180. p.

⁶¹ DÉRI, 1991. 291–292. pp.

⁶² GENTHON ISTVÁN: Magyarország művészeti emlékei. I. köt. Bp., 1959. (továbbiakban: GENTHON, 1959.) 350–351. pp.

Ignaz Cymbal (1722–1795) osztrák festő 1768-ra elkészült alkotásai. Cymbal korának egyik legnevesebb festője volt, aki – az akkor a fél Dunántúlt felölelő – veszprémi püspökség területén számtalan megbízást kapott: a sümegi és a veszprémi püspöki palota fal- és mennyezetképeitől a zalaegerszegi Mária Magdolna templomon át a Brunszvik-család martonvásári templomáig.⁶³ Érdemes kiemelni a bazilika 18. századi szép szószékét és városcímeres padozatát, valamint az 1950-es években Búza Barna szobrászművész által készített faragott stációkat. A székesegyház Szent István halálának 900. évfordulóján, 1938-ban kapott basilica minor rangot. 1950 óta műemlék.

A *székesfehérvári Nepomuki Szent János templom*, vagy ismertebb nevén a ciszterci Nagyboldogasszony templom több szerzetesrend ittlétéről is tanúskodik. A töröktől való felszabadulás után – a jezsuita plébánia-templom mellett – a szerzetesrend a városban saját rendi templomot is emelt 1745 és 1751 között Paul Hatzinger tervei alapján. Hatzinger Martin Witwernek, a Dunántúlon munkálkodó kiemelkedő karmelita építésznek volt a tanítványa. A templom jezsuita alapításáról tanúskodik a Loyolai Szent Ignác megdicsőülését ábrázoló freskó, a Szent Ignác- és a jezsuita hittérítő, Xavéri Szent Ferenc halálát megjelenítő mellékoltár. A jezsuiták feloszlata után a templom a pálosoké lett, ekkor volt a rendház lakója Ányos Pál és Virág Benedek szerzetesköltő, s ekkor készült pálos mesterek munkájaként Európa egyik legértékesebb rokokó sekrestyebútorzata.⁶⁴ Aztán miután II. József a pálosokat is feloszlatta, a ciszterciák gondozásába került a templom és ők vették át a helyi gimnázium fenntartását is. Ekkor, ciszterci hagyományként Nagyboldogasszony oltalma alá helyezték a közösséget, ő lett a templom társvédőszentje, amit a szentély barokk Mária-képe is igazol.⁶⁵ A templom főoltárképe falfreskó, Nepomuki Szent János megdicsőülését ábrázolja, és egy neves bécsi akadémiai tanár, Casper Franz Sambach (1715–1795) alkotása. Sambach korai, 1748 és 1752 közötti munkája a Szentháromságot, az ország-felajánlást és az Ignác megdicsőülését megjelenítő freskó is.⁶⁶ A templom különleges értéke a közelmúltban felújított fehér alapú, gazdag arany díszítésű szószék, amely – a budai Szent Anna templomnál már említett neves óbudai szobrász – Bebo Károly alkotása. 1950 óta műemlék.

A *székesfehérvári Szent Sebestyén templom* – ismertebb nevén felsővárosi templom – fogadalmi épület, a város pestisjárványtól való megszabadulásának emlékére emelték, hálából Szent Sebestyén katona-vértes tanú közbenjárásáért. Először kápolna állt a helyén, majd ennek átalakításával készült el a mai háromszakaszos templom késő barokk stílusban 1800 és 1807 között. A tornyok és a főhomlokzat 1840-re nyerte el mai formáját Friedl Károly tervei szerint. Itt már érződik a klasszicista és a neogót ha-

⁶³ GARAS, 1970. 60. p.

⁶⁴ Ld.: GALUSKA TÜNDE: Egyedülálló pálos faragások a sekrestyében. Székesfehérvár, ciszterci templom. In: A pálos rend építészeti emlékei. A pálos rend középkori és újkori épített emlékeinek adatbázisa. Online: www.palosepiteszet.hu / Budapest és környékének pálos kolostorai / Székesfehérvár, 2018. szeptember 1. – 2019. szeptember.

⁶⁵ GENTHON, 1961. 355. p.

⁶⁶ GARAS, 1970. 34. p.

tás.⁶⁷ A Szent Sebestyén mártíromságát ábrázoló főoltárkép, valamint a 6 mellékoltárkép a 19. század végéről származik. A templom a II. világháború alatt súlyos sérüléseket szenvedett, a mai mennyezetfreskók ezt követően, az 1960-as években készültek és Bicskei Karle alkotásai.⁶⁸ 1951 óta műemlék.

Esztergom kéttornyú barokk templomát szintén a jezsuiták építették. A *Loyolai Szent Ignác plébániatemplom* Petrus Ross tervei alapján, egy törökkori dzsámi helyén épült 1728 és 1738 között.⁶⁹ A jezsuiták után a pálosoké, majd a bencéseké, végül a Prímási Palotával egybeépült templom a Víziváros plébániatemploma lett. Az egri minorita templomhoz hasonló, domborúan előreívelő homlokzata, valamint a két karcsú tornya 1797-re készült el.⁷⁰ 1820-tól a klasszicista bazilika megépüléséig ez a templom volt a prímás székesegyháza. Sajnos az épületet a II. világháború során több bombatalálat is érte, amelynek következtében boltozata beszakadt, és a Martino Altomonte olasz mester által festett főoltárkép is megsemmisült.⁷¹ A mai modern, Szent Ignácot szentekkel ábrázoló főoltárkép 1958-ban készült el, Gaál Imre (1922–1964) alkotása. 1950 óta műemlék.

Komárom-Esztergom megye legértékesebb késő barokk épülete a *tatai Szent Kereszt felmagasztalása plébániatemplom*. A tatai nagytemplom jeles barokk építészek munkáját dicséri: az eredeti terveket Franz Anton Pilgram készítette, az építkezés azonban elhúzódott, a mester meghalt, így a helyi építész, Fellner Jakab (1722–1780) átdolgozott tervei szerint folytatódott a templom építése. Az épület befejezése előtt Fellner is meghalt, és az egyik munkatársa – aki feleségül vette Fellner özvegyét –, Grossmann József (1747–1785) fejezte be a templomot.⁷² Fellner Morvaországban született, viszont életének nagy részét magyar földön, az Esterházy grófok szolgálatában élte le és Tatán, a nagytemplom altemplomában van eltemetve. Tervezői nagyságát dicséri többek között az egri líceum, a veszprémi érseki palota, a pápai, a császári és a szári plébániatemplom. Stílusával valóságos iskolát teremtett, Fellner hatása érződik például a kecskeméti nagytemplomon vagy a Budapest-terézvárosi plébániatemplomon.⁷³ Több munkáját Grossmann József fejezte be. Maga a tatai nagytemplom 1751 és 1784 között épült, a vörösmárvány, négyoszlopos főoltár Grossmann József, a szentélytől balra lévő, szintén vörösmárvány szószék Gött Antal alkotása. A Szent Péter és Pál apostolok búcsúját ábrázoló oltárkép Hubert Maurer – Kalocsa kapcsán már említett – bécsi mester munkája 1779-ből.⁷⁴ A boltozat modern freskói az 1970-es évekből valók. Érdeemes megtekinteni a sekrestyében a majki kamalduli remeteségből származó szép sekrestye-bútorzatot.⁷⁵ 1950 óta műemlék.

⁶⁷ GENTHON, 1959. 356. p.

⁶⁸ FITZ JENŐ: Székesfehérvár. Bp., 1985. 99–100. pp.

⁶⁹ GENTHON, 1961. 82–83. pp.

⁷⁰ SISA–WIEBENSON, 1998. 140. p.

⁷¹ DÉRI, 1991. 274. p.

⁷² GIMES ENDRE: Észak-Dunántúl. Bp., 1981. (továbbiakban: GIMES, 1981.) 262–263. p.

⁷³ BIERBAUER VIRGIL: A magyar építészet története. Bp., 1937. (továbbiakban: BIERBAUER, 1937.) 208. p.

⁷⁴ GENTHON, 1959. 384–385. pp.

⁷⁵ BALOGH, 2004. 264. p.

A *kisbéri Nagyboldogasszony plébániatemplom* két homlokzati tornya sisak nélküli, bástyás kiképzésű. A templom 1780 és 1791 között épült késő barokk stílusban, a tornyokat az 1820-as években emelték.⁷⁶ A templom szószéke szép copf alkotás a 18. század végéről, a Mária mennybevételét ábrázoló és magyar címerrel díszített főoltárkép 1889-ből való és Koroknyai Ottó alkotása, míg a bibliai jeleneteket és magyar szenteket – köztük az Államalapítót – megjelenítő neobarokk freskók Döbrentey Gábor munkái és 1938-ra, a Szent István évfordulóra készültek el.⁷⁷ 1958 óta műemlék.

Győrben – amely Eger mellett a barokk másik hazai fellegetvára – nemcsak szép palotákat és polgárházakat, hanem jeles barokk templomokat is megcsodálhatunk (például a Maulbertsch képekkel díszített székesegyház-bazilikát és az ovális templomépítészet hazai remekét, a karmelita templomot⁷⁸), azonban közülük csak eggyel foglalkozom részletesebben, mivel csak az kéttornyú. A *Loyolai Szent Ignác templomot*, azaz a bencés templomot a jezsuiták építették 1634 és 1641 között Baccio del Bianco tervei alapján. Ez a szakrális épület a legkorábbi barokk templom a mai Magyarországon, és az egyetlen, amelyet a korai barokkhoz sorolhatunk.⁷⁹ Ekkor még nem jelentek meg az osztrák építésszek sem, így a templombelső az olasz barokk jegyeit viseli magán, és alaprajzi elrendezése a római Il Gesu templom mintájára készült.⁸⁰ Jelenlegi homlokzati kialakítása és a toronysisakjai Martin Witwer munkáját dicsérik, és 1727-re készültek el. A csodálatos templombelsőben a hajóból 3–3 oldalkápolna nyílik, amelyben 17. századi stukkókat és falfestményeket láthatunk. A mennyezetfreskókat Paul Troger (1698–1762), a bécsi képzőművészeti akadémia rektora készítette 1744 és 1747 között: a szentélyben Szent Ignác mennybevétele, a hajóban az Angyali üdvözlés, az orgona felett az Angyalok kórusa jelenik meg. A főoltárkép is Troger munkája, és a jezsuita rendalapító Istenhez való könyörgését ábrázolja. A szentélyben látható Szent Lukács evangélista arcképén Troger saját magát jelenítette meg.⁸¹ A hajó legértékesebbnek tartott alkotása a Goda Lajos pozsonyi mester által 1749-ben készített szószék, amely faszobrokkal és domborművekkel gazdagon díszített. Emellett az oltárokon díszített faszobrok, a főhajóban fent íves fakeretes üvegablakok oratóriummal, lent mintás ajtók és padozat látható, amely által a templom egy egységes, lángoló barokk alkotásként jelenik meg. 1950 óta műemlék.

A *fertőszéplaki Mindenszentek plébániatemplom* a falusi barokk templomépítészet szép alkotása hazánkban. A község közepén egy kis dombra épült Széchényi Zsigmond adományából 1728 és 1735 között; tervezője ismeretlen. A szentélyben látható Nepomuki Szent János kép a neves soproni festő, Schaller István alkotása 1774-ből.⁸² A bal oldali fa mellékoltár a Szenvedő Krisztust ábrázolja töviskoronával és a kínzás esz-

⁷⁶ GIMES, 1981. 102. p.

⁷⁷ Ld.: Műemlékem.hu Online: muemlekem.hu / Objektumok – 2019. szeptember. Azon. sz.: 6285. sz.

⁷⁸ DÉRI, 1991. 277. p.

⁷⁹ VOIT, 1970. 21. p.

⁸⁰ GIMES, 1981. 280. p.

⁸¹ GARAS, 1970. 32–33. pp.

⁸² DÉRI, 1991. 275. p.

közeivel, így a kalapáccsal, lándzsával és kereszttel, a jobb oldali mellékoltár pedig a Madonnát a kis Jézussal, felette a bűnbeesés almája és a kígyó. Szép faragott alkotások, csakúgy, mint a templom festett faszobrai. A díszes szószék oldalán Széchényi feleségének, Barkóczy Mária grófnénak arcképe látható, a szószék tetején pedig Szent Péter a kakassal.⁸³ 1958 óta műemlék.

A *soproni Szent Júdás Tádé templom*, ismertebb nevén a soproni domonkos templom 1719 és 1725 között épült Eisenkölbl Lőrinc tervei szerint karcsú barokk tornyai 1775-re készültek el. Homlokzata szentekkel díszített, a két torony között, a timpanon tetején a Megváltó szobra látható.⁸⁴ Belül az oszlopos-szobros főoltár egy domonkos fráter műve, közepén Szűz Mária a kis Jézussal, felette a templom védőszentje, Szent Tádé apostol, a főalakok körül domonkos szentek szobrai jelennek meg.⁸⁵ Gazdagon díszítettek az oratórium ablakai, a rokokó főoltár, a 4 mellékoltár és a padozat. A Szent Domonkos oltár a Fertőszéplaknál már említett helyi festő, Schaller István munkája. 1951 óta műemlék.

A *veszprémvársányi Szent Adalbert plébániatemplom* – a kisbérihez hasonlóan – toronysisak nélküli, bástyás épület. A vörösmárvány kapuzata feletti bencés címer is jelzi, hogy a település a Pannonhalmi Főapátság birtoka volt és ma is a területi apátsághoz tartozik.⁸⁶ A templom 1774 és 1785 között épült, valószínűleg a tatai nagytemplomnál már említett Grossmann József tervei szerint. Az egyhajós templombelső Szent Adalbertet ábrázoló főoltára, valamint a szószék – a külső megjelenéssel szemben – késő barokk, koraklasszicista megjelenést ad a templomnak.⁸⁷ 1958 óta műemlék.

A *zirci Nagyboldogasszony főapátsági bazilika* a ciszterci rend magyarországi anyatemploma. A szerzeteseket III. Béla király telepítette le Zircen 1182-ben, de a ciszter rendnek mind a török hódoltság, mind a szovjet megszállás után újra kellett kezdenie az életét. Maga a templom érett barokk stílusban épült, Wittwer Márton Atanáz (1667–1732) karmelita szerzetes terveinek felhasználásával 1732 és 1770 között, de a szép barokk homlokzat a kő toronysisakokkal 1854-re készült el a mai, megmagasított formájában.⁸⁸ A dunai építész, a barokk építőiskolához tartozó Witwer Ausztriában született és Csehországban halt meg, de több magyar barokk épület, így a zirci templom mellett a pannonhalmi főapátság barokk szárnya, a győri karmelita és a pápai bencés templom is a nevéhez kötődik. A zirci bazilika – amely a basilica minor rangot a 800. évfordulón, 1982-ben kapta meg, azaz a szerzetesrend nem nyilvános működésének időszakában⁸⁹ – az elmúlt évtizedben nyerte vissza eredeti fényét, a külső homlokzat a „műemlék sárga” helyett az eredeti tört fehér színűre változott, a

⁸³ Ld.: Mindenszentek templom, Fertőszéplak. In: FuniQ turisztikai portál. Online: funiq.hu – 2019. szeptember.

⁸⁴ GIMES, 1981. 308. p.

⁸⁵ GENTHON, 1959. 313–314. p.

⁸⁶ Ld.: Pannonhalmi Területi Apátság. In: Pannonhalmi Főapátság. Online: bences.hu – 2019. szeptember.

⁸⁷ GENTHON, 1959. 423. p.

⁸⁸ GIMES, 1981. 126. p.

⁸⁹ DERCSÉNYI–MAROSI, 2008. 134. p.

freskókról és az oltárokról lekerültek a 19–20. századi rétegek, átfestések.⁹⁰ Így a templom sokkal világosabb lett, a komor arcok pedig mosolygósak. A templomhajóból 3–3 oldalfülke nyílik, benne díszesen faragott barokk mellékoltárokkal. A kétboltszakaszos szentélyben emelkedik hazánk legnagyobb barokk oltárépitménye, közepén a Franz Anton Maulbertsch által 1754-ben festett, Mária mennybevételét ábrázoló főoltárképpel. A hatalmas képet szoborpárok kísérik, legfeljebb Szent Benedek és Szent Bernát, az oszlopok között Keresztelő Szent János és Szent József, a széleken pedig Szent Péter és Szent Pál aranyozott szobra látható. A főoltár felső részét a három főangyal szobra díszíti. A szentélyben a szerzetesek számára faragott stálumok készültek, amely az oratórium ablakaival és a főoltárépitménnyel együtt a bazilika szentélyét egy egységes kompozícióvá teszik. A Wagenmeister József által 1744 és 1748 között készített mennyezetképek immár eredeti színeikkel láthatók. A templomhajó legszebb éke a szószék, amely aranyozott szobrokkal és domborművekkel gazdagon díszített.⁹¹ 1950 óta műemlék.

A *tihanyi Szent Ányos apátsági templom* a Tihanyi-félsziget legmagasabb pontján áll, így tiszta időben a Balaton-partról – Balatonkenesétől Balatonlelléig – felismerhetők a templom égbe magasodó hagymakupolás tornyai. A bencés apátságot I. András király alapította 1055-ben; magát az alapító okiratot Pannonhalmán őrzik, benne az egyik legkorábbi nyelvemlékünkkel, a „FEHERUURU REA MENEH HODU UTU REA” szövegrészlettel. A bencés monostor birtokának határa ekkor a Fehérvárra menő hadiútig tartott, állapítja meg az okirat. A monostor évszázadokkal később a török pusztítás áldozatává vált, csak a mai barokk templom altemploma őrzi a román stílus emlékeit.⁹² Már a 17. század közepén és a 18. század elején is emeltek kisebb templomot a bencések az altemplom fölé, de mindkettő leégett. A jelenlegi barokk templomot Pauer János építőmester tervezte – akiről a budapesti belvárosi főplébániatemplom bővítése kapcsán már szóltam –, és felépítésére 1740 és 1754 között került sor. A templombelsőben keleti tájolású magasított szentélyt találunk, benne a díszes, Szent Ányost ábrázoló főoltárképpel. Ányos Orleans püspöke volt, Tours-i Szent Márton után alig fél évszázaddal, és a Frankföldről Tihanyba érkező bencések terjesztették el a tiszteletét. Az oltárépitmények, a gazdag szószék és a szép padozat Sebastian Stuhlhof asztalosmester munkája.⁹³ A négy mellékoltárt is érdemes megemlíteni: a Jézus Szíve-oltárt, amelyben a Megváltó alakját egy szívkoszorú veszi körbe, és a szentek is lángoló szívükkel fordulnak Jézus felé; a Mariazelli-oltárt, amely bekapcsolta Tihanyt a korszak zarándokútvonalába; valamint a rendalapító Szent Benedeknek és testvérének, Szent Skolasztikának szentelt oltárokat.⁹⁴ 1889–1890-ben megerősítették a dombtetőre emelt templomot, és ezzel egyidejűleg a kor

⁹⁰ Ld.: BAKU ESZTER: A Zirci Ciszterci Apátság komplex átalakítása. In: Építészfórum. Online: epiteszforum.hu, 2013. július 19. – 2019. szeptember.

⁹¹ DÉRI, 1991. 296. p.

⁹² KUBASSEK JÁNOS: Balaton és a Balaton-felvidék. Bp., 2001. 106–107. pp.

⁹³ VOIT, 1970. 70. p.

⁹⁴ Ld.: Apátsági templom. In: Tihanyi Bencés Apátság. Online: www.tihanyiapatsag.hu / Az Apátságról. – 2019. szeptember.

három kiváló festőművésze, Deák Ébner Lajos, Székely Bertalan és Lotz Károly mennyezetfreskókkal díszítette az épületet. 1950 óta műemlék.

A *pápai Szent István vértanú plébániatemplom* katedrális méretű épület a város főterén, és ez nem véletlen. Pápa ugyan nem katolikus püspöki székhely, azonban az Esterházyak voltak a kegyurai, akik közül a művészetpártoló Esterházy Károly egri püspök saját költségén emeltette a templomot. A pápai nagytemplom 1773 és 1795 között épült, a Tatánál már említett Fellner Jakab tervei szerint. A mecénás püspök mindvégig nyomon követte az építkezést, és az ő kérése volt, hogy Pilgramnak a váci székesegyházhoz készült, de meg nem valósult terveit Fellner vegye figyelembe. Így születtek meg a nagytemplom Magyarországon egyedülálló, áttört, oszlopokkal tagolt tornyai a római Sant'Agnese in Agone templom mintájára, gazdagon megmunkált, vörösréz sisakkal. Az épület késő barokk templomépítészetünk nevezetes példája, ahol a barokk mozgalmassága már lecsillapodik, és a hajlított formákhoz klasszicizáló elemek társulnak.⁹⁵ Érdemes megnézni az oromzaton a timpanonba zárt Esterházy-címert, és felette a copf hajfonatot a templom védőszentjének nagyméretű szobrával. A templombelső legértékesebb része Franz Anton Maulbertsch 1782–1783-ban készült késő barokk freskósorozata: a kórus felőli kupolán Szent Péter apostol diakónussá szenteli Szent Istvánt, a középsőn Szent István prédikál, míg a szentély freskója Szent István vértanú elfogatását ábrázolja. Szintén Maulbertsch freskói díszítik a kórust, a sekrestyét és az oratóriumot.⁹⁶ A képek Maulbertsch legkésőbbi templomi freskói, hiszen a szombathelyi székesegyház mennyezetképei a mester halála miatt már nem készülhettek el. A nagytemplom főoltárát Grossmann József tervezte, aki Fellner halála után az építkezés irányítója is volt. A főoltárkép – a tatai templomnál már szintén említett – Hubert Maurer 1785-ben készült alkotása.⁹⁷ A mellékoltárképeket Zirckler János (1750–1797) egri festő készítette – akinek festményei az egri minorita templomtól a jászberényi plébániatemplomig több helyen is fellelhetők –, ezek közül külön is érdemes megnézni a Borromeo Szent Károlyt ábrázoló festményt, amelyen a mester Esterházy püspököt festette meg a milánói szent érsek alakjában.⁹⁸ 1950 óta műemlék.

Veszprém megye negyedik kéttornyú barokk temploma Pápától nem messze, de már a Szombathelyi Egyházmegye területén fekszik, egy hétszáz lelkes községben. A *kemenesszentpéteri Szent Péter apostol plébániatemplom* 1758 és 1779 között épült a pápóci prépost adományából, az építkezés kezdetének évszáma magán a homlokzaton is olvasható.⁹⁹ A templom legértékesebb része a szentély, amelynek festményei Dorfmeister István (1729–1797) kiváló osztrák festő alkotásai: a főoltárkép Szent Péter apostol bűnbánatát ábrázolja, amint Jézus elárulása után sírva fakad, a mennyezetfreskón Jézus mennybemenetele látható, míg a szentély oldalfalain

⁹⁵ TATÁR SAROLTA: Magyar katolikus templomok. Debrecen, 2008. 70–71. pp.

⁹⁶ GARAS, 1970. 87. p.

⁹⁷ SISA JÓZSEF: Híres magyar templomok. Bp., 1989. 40. p.

⁹⁸ GENTHON, 1959. 242–243. pp.

⁹⁹ GIMES, 1981. 188–189. pp.

Péter életéből vett jelenetek, így például a csodálatos halfogás a Tibériás-taván vagy Péter börtönből való kiszabadulása.¹⁰⁰ 1958 óta műemlék.

A *szombathelyi Sarlós Boldogasszony székesegyház* a késő barokk építészetünk egyik jeles alkotása, amely a hazai barokk székesegyházak sorában utolsóként épült fel 1791 és 1814 között Hefele Menyhért (1716–1794) tervei alapján.¹⁰¹ Hefele osztrák földön született építész, aki részt vett a győri székesegyház barokk átépítésében (itt ismerte meg Szily János győri kanonok, aki később Szombathely első püspöke lett), és nevéhez kötődik a pozsonyi primási palota és a szombathelyi püspöki palota megtervezése is. Hefele mestert tekintjük az utolsó barokk és az első klasszicista építészünknek, aki a tagolt formák helyett már egyszerű oszlopokat és geometrikus formákat alkalmazott.¹⁰² A székesegyház méretének meghatározásakor Szily püspök a város népességének növekedését is figyelembe vette, hiszen akkor annyian nem is éltek Szombathelyen, amekkora befogadóképességre tervezték a templomot. A toszkán és ion oszlopokkal tagolt, timpanonnal záródó oromzat két oldalán magasodnak a karcsú tornyok. A templombelső latinkereszt alaprajzú, kétoldalt 3–3 mellékoltárral. Mivel a székesegyházat 1945 márciusában az angolszász légierő részéről bombatalálat érte, amelynek következtében a szentély és a hajó boltozata beszakadt, az oszlopfők, szobrok, festmények megsemmisültek, valamint a padozat elégett, így a mai templom – a több évtizedes újjáépítés ellenére is – puritán mása az eredetinek. Megsemmisültek a mester halála előtt készült Maulbertsch-oltárok is.¹⁰³ A mai főoltárkép Takács István (1901–1985) mezőkövesdi festőművész munkája, és Szűz Máriának Erzsébetnél tett vizitációját ábrázolja. Takács István a II. világháború utáni újjáépítéskor a legismertebb freskőfestővé vált, akinek vászonra és falra festett művei 290 hazai templomban láthatók.¹⁰⁴ Az épület északi kereszt-hajójából nyílik a Madonna kápolna, a templom egyetlen bombatámadást túlélő része, amelynek oltárán Raffaello Sixtusi Madonnájának másolata, mennyezetén az Utolsó ítélet freskója látható. 1951 óta műemlék.

A *celldömölki Nagyboldogasszony plébániatemplom*, vagy ismertebb nevén a kiscelli kegytemplom 1747–1748-ban épült bencés templomként. A dömölki apátságot a török kiűzése után Koptik Odó bencés szerzetes éleszette újjá, aki a máriacelli templom gyóntatópapaként elhozta ide a 18. század első felében a kegyeszobor hiteles másolatát. A Mária-szobornak csodás gyógyulások sokaságát tulajdonították, amely egyre növelte a zarándokok számát és elvezetett a mai barokk templom megépítéséhez. A zarándokot – az oromzat felső részén, a két torony által közbefogva – a Mennybe Felvett Szűz Máriának díszes színes képe fogadja. A templombelső legértékesebb része a mariazelli bazilika kegykápolnájának másolata, amelyben már 1748-ban elhelyezték a ruhákba öltöztetett Madonna kegy-szobrot.¹⁰⁵ A templomhajóból 4–4 oldalkápolna nyílik, köztük kettő őrzi az

¹⁰⁰ GENTHON, 1961. 154. p.

¹⁰¹ SISA–WIEBENSON, 1998. 154. p.

¹⁰² BIERBAUER, 1937. 205–206. p.

¹⁰³ GARAS, 1970. 92. p.

¹⁰⁴ Ld.: Takács István gyűjtemény. Online: www.takacsistvangyujtemeny.hu / Kiállítás. – 2019. szeptember.

¹⁰⁵ BALOGH, 2004. 309. p.

1770-es évekből származó Szent Imre oltárképet – a Sopronnál és Fertőszéplaknál említett – Schaller István festőművésztől, valamint a Nepomuki Szent János oltárképet – a Kemenesszentpéternél tárgyalt – Dorfmeister Istvántól.¹⁰⁶ 1958 óta műemlék.

A *zalaegerszegi Mária Magdolna plébániatemplom* középkori templom helyén épült 1750 és 1760 között Tietharth József veszprémi építőmester tervei szerint. Tietharth a veszprémi egyházmegye területén – ahová ekkor Egerszeg is tartozott – számtalan épületet tervezett, így nem csoda, hogy a Mária Magdolna templom felépítésével a kegyúr és püspök, Padányi Bíró Márton őt bízta meg. Sajnos a templom egy 1826-os tűzvész során külsőleg jelentősen megsérült, és a barokk tornyokat ezt követően nem az eredeti állapotban építették újjá.¹⁰⁷ Két jeles személyiséget ki kell emelni a templom kapcsán. Az egyik Johann Ignaz Cymbal, aki a csodálatos főoltárral, a 6 mellékoltárral és a mennyezetképekkel – valamennyi freskó – a templomban egységes belső teret hozott létre. Cymbal a fehérvári székesegyház mennyezetfreskóinak és mellékoltárképeinek elkészítése után, 1769-ben érkezett Egerszegre, a két templom freskósorozata között tónusaiban, alakformálásában ezért sok hasonlóságot lehet felfedezni. A szentélyben a falfreskón Mária Magdolna bűnbánatát, a mennyezetképen Magdolnának a mennybevitelét láthatjuk. A hajóból nyíló 3–3 mellékoltár magyar szenteket ábrázol, köztük Szent Istvánnak az ország-felajánlását.¹⁰⁸ Itt tekinthetjük meg a város legősibb műemlékét, az 1600-as évekből származó Pieta-szobrot, amely a korábbi vásártérről került a templomba. A másik, a templomhoz szorosan kötődő személyiség Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek, aki negyed évszázadon át, 1919 és 1944 között volt a templom apátplébánosa. Neve bevésődött a helyiek emlékezetébe, erről tanúskodik a közösség által állított egész alakos Mindszenty bronzszobor a templom oldalában.¹⁰⁹ 1951 óta műemlék.

A *nagykapornaki Szentséges Üdvözítő plébániatemplom* Zalaegerszegtől nem messze, de már a Veszprémi Főegyházmegyében fekszik. A ma kilencszáz lelkes település bencés apátsági templomát II. Géza király idején, 1150 körül alapították. Az egykori román stílusú templom a török támadások idején jelentősen megrongálódott, barokk újjáépítésére 1734 és 1779 között került sor. A tornyok román ikerablakai azonban máig őrzik az Árpád-házi-királyok időszakának emlékét. A templom a falu fölé magasodó dombon áll, és a mellette lévő egykori apátsági épülettel – amely ma idősök otthona – már messziről látható és arra invitál, hogy közelebről megnézzük.¹¹⁰ A volt apátsági templom szentélyében a Feltámadt Krisztus oltárképe látható faldíszes keretben. A késő barokk szószék – rajta a háborgó tenger lecsendesítését ábrázoló domborművel – a 18. század végéről, a Maurer Ignác (1787–1831) által készített freskók a 19. század elejéről valók.¹¹¹ 1958 óta műemlék.

¹⁰⁶ GIMES, 1981. 186. p.

¹⁰⁷ HUBA LÁSZLÓ: Dél-Dunántúl. Bp., 1979. (továbbiakban: HUBA, 1979.) 160. p.

¹⁰⁸ GENTHON, 1959. 434. p.

¹⁰⁹ BALOGH, 2004. 312. p.

¹¹⁰ HUBA, 1979. 176. p.

¹¹¹ GENTHON, 1961. 216. p.

Az Észak- és Közép-Dunántúllal ellentétben a Dél-Dunántúl kevesebb barokk egyházi építészeti emlékekkel, így kéttornyú barokk templommal büszkélkedhet. Somogy és Tolna megyében egyetlen kéttornyú barokk templomot sem találunk, Baranyában is csak kettőt. Az egyik a Vépi Máté pálos szerzetes által – akinek életútjáról Márianosztránál már szóltam – tervezett *pécsi Urunk mennybemenetele templom*, vagy ismertebb nevén Lyceum templom.¹¹² A török uralom után pálos szerzetesek érkeztek Pécsre, akik a neves püspök, Klimó György támogatásával 1741 és 1756 között felépítették a város főutcáján rendi templomukat.¹¹³ II. József azonban feloszlatta a pálos rendet is, az épület használaton kívül került, és berendezését széthordták. Az épületegyüttes újjáéledése 1835-től kezdődött, amikor a rendházba beköltözött a jogakadémia és a templom egyetemi templommá vált. Az 1840-es évekből származik a templom Krisztus mennybemenetelét ábrázoló főoltárképe, valamint a hajóból nyíló 4–4 oldalkápolna festményei. Érdekes, hogy a templombelső mai megjelenését 1927 és 1940 között nyerte el: először Gebauer Ernő (1882–1962) jeles templomfestő irányításával elkészültek a mennyezetfreskók, majd a Lyceum templomba került a katolikus templomként működő dzsámiból a főoltárépítmény és a szószék.¹¹⁴ A hívek gondozását ismét a pálosok látják el. 1951 óta műemlék.

A Villányi-hegység déli lábánál elterülő *Máriagyúd* ősi templomos hely. A 12. század közepén II. Géza király rendelkezéséből épült fel itt az első fából készült templom, majd a kőtemplom, ahol Janus Pannonius költő, pécsi püspök is többször hosszabb időt töltött. A török hódoltság alatt a templomot mecsetté alakították.¹¹⁵ A mai *Sarlós Boldogasszony bazilika* 1736 és 1745 között épült, ferences rendi templomként, Batthyány Kázmér horvát bán támogatásával. A gyúdi Szűzanya ősi kegyszobra a török időkben megsemmisült, a jelenlegi fából faragott, festett Madonna szobor 1713-ban készült, és ma már ezüstpalástot visel.¹¹⁶ A kegyszobrot a szentélyben elhelyezett, itáliai fehér márványból készült főoltárépítmény őrzi. Az épület három faragott barokk mellékoltára és a padozat ferences faragó mesterek munkáját dicséri.¹¹⁷ A 2008-ban basilica minor rangot kapott templom szentélyét és mennyezetét díszítő modern festmények 1996-ra készültek el. 1958 óta műemlék.

3. Összegző gondolatok

Az Itáliából induló és Ausztrián keresztül hozzánk is eljutó barokk építészeti egyik ágának, a templomépítészetnek jeles alkotásait mutattam be munkám oldalain. Természetesen vannak olyan építészeti, művészileg meghatározó szakrális épületeink, amelyek egy barokk templomépítészeti tanulmányból nem hagyhatóak el, én mégsem ismertettem őket. Ennek

¹¹² HUBA, 1979. 63. p.

¹¹³ GENTHON, 1961. 258. p.

¹¹⁴ Ld.: A pécsi Lyceum templom. In: Magyar Pálos Rend. Online: www.palosrend.hu/Bemutakozas/Palos_helyek/Pecs. – 2019. szeptember.

¹¹⁵ BALOGH, 2004. 382. p.

¹¹⁶ Ld.: Bazilika és környezete. In: Máriagyúd. Online: www.mariagyud.hu/Kegyhely/Bazilika_és_kornyezete. – 2019. szeptember.

¹¹⁷ HUBA, 1979. 85. p.

egyszerű oka, hogy e tanulmány nem átfogó jellegű, és a nem kéttornyú vagy meghatározó barokk stílusjegyeket nem hordozó alkotások bemutatását mellőzi. Így művészeti értékük elismerése mellett sem szóltam például a győri bazilikáról és a karmelita templomról, a soproni dómtemplomról, a szentgotthárdi volt apátsági templomról, a sümegi plébániatemplomról, a váci volt domonkos templomról, a kecskeméti társszékesegyházról és a piarista templomról, a jászberényi nagytemplomról vagy a szolnoki belvárosi templomról, hogy csak néhány jeles alkotást említsek az egytornyú barokk templomok közül. Ugyanígy nem foglalkoztam a többtornyú templomokkal (például a háromtornyú kőszegi Kálvária-templom), azon szakrális épületekkel, amelyeknek nem mindkét tornya való a barokk korból (például gyöngyösi ferences templom gótikus toronnyal, dunakeszi plébániatemplom neobarokk toronnyal), valamint a neobarokk templomokkal sem (például budai ciszterci templom). Természetesen a tetőzetből kiemelkedő huszártorony sem minősül templomtoronynak.

Amellett, hogy büszkék vagyunk kéttornyú barokk templomainkra, be kell vallanunk, hogy a 19. század nem volt ilyen büszke rájuk. Maga a klasszicizmus is tagadta a barokk szépségét, és a túlhalmozott díszítések helyett a letisztult geometriai formákat szorgalmazta, ami több esetben a barokk templomok átalakításához vezetett.¹¹⁸ Még többet ártott barokk templomainknak a neogótika, amellyel a 19. század végén, a 20. század elején megjelentek – jellemzően a katolikus templombelsőben – a csúcsíves oltárok és a tömegesen készült szabványoszobrok.¹¹⁹ Mindezt a tisztánlátás kedvéért kell megemlíteni, hiszen a bemutatott negyvenegy templomunk közül is csak kevés akad, amely minden részletében barokk, sok közülük hordoz gótikus emlékeket, klasszicista hozzáépítéseket, neogótikus oltárokat, neobarokk falfestményeket. Mégis ezeket a templomokat barokk templomaink közé soroljuk, mert építészeti kialakításuk jelentős részben barokk stílusjegyek alapján történt.

Illendő zárszóként elmondani, hogy a bemutatott szép művészeti alkotások az építészeknek, mesterembernek a kegyurakkal, nemesekkel, püspökökkel, szerzetesrendekkel és – nem utolsósorban – az uralkodókkal való találkozásokor születhettek meg.¹²⁰ A korai barokk egyetlen kéttornyú emléke a győri bencés templom. A késő barokk szakrális emlékeink – így a váci székesegyház, a tatai és a pápai nagytemplom, a szombathelyi székesegyház, részben a Budapest-józsefvárosi, kisbéri, Székesfehérvár-felsővárosi plébániatemplomok – is két kézen megszámlálhatóak. A legtöbb kéttornyú barokk templomunk az érett barokk időszakban épült, amikor III. Károly és Mária Terézia szorgalmazásával, sok esetben anyagi támogatásuk mellett – az egyházmegye-szervezet megújításával és a szerzetesrendek betelepítésével összekapcsolva – megszülethettek építészeti e jeles alkotásai.

¹¹⁸ GERŐ, 1959. 98. p.

¹¹⁹ RADOS, 2013. 239. p.

¹²⁰ RADOS, 2013. 157–160. p.